

הרב מיכאל רוזנצווייג - מקורות בענין חצי שיעור בחמץ

Page 1 of 4 – YIJE 5771 – Set 4

רמב"ם הלכות חמץ ומצה פרק א הלכה ז
האוכל מן החמץ עצמו בפסח כל שהוא הרי זה אסור מן התורה שנאמר +שמות י"ג+ לא יאכל חמץ, ואף על
פי כן אינו חייב כרת או קרבן אלא על כשיעור שהוא כזית, והאוכל פחות מכזית במזיד מכין אותו מכת מרדות

תלמוד בבלי מסכת שבועות דף יט עמוד ב
/מתני'. שבועות שתיים שהן ארבע: שבועה שאוכל ושלא אוכל, שאכלתי ושלא אכלתי. שבועה שלא אוכל,
ואכל כל שהוא - חייב, דברי רבי עקיבא. אמרו לו לר"ע: היכן מצינו באוכל כל שהוא שהוא חייב, שזה חייב?
אמר להם ר' עקיבא: וכי היכן מצינו במדבר ומביא קרבן, שזה מדבר ומביא קרבן?

תלמוד בבלי מסכת שבועות דף כא עמוד ב
שבועה שלא אוכל, ואכל כל שהוא - חייב כו'. איבעיא להו: ר"ע בכל התורה כולה כר"ש ס"ל דמחייב במשהו,
דתניא, ר"ש אומר: כל שהוא למכות, ולא אמרו כזית אלא לענין קרבן ובדין הוא דבעי איפלוגי בעלמא, והאי
דקא מיפלגי הכא - להודיעך כוחן דרבנן, דאף ע"ג דאיכא למימר: הואיל ומפרש חייב - סתם נמי חייב, קא
משמע לן דפטרין; או דלמא בעלמא כרבנן סבירא ליה, והכא היינו טעמא, הואיל ומפרש חייב - סתם נמי חייב?
ת"ש, דאמרו לו לר"ע: היכן מצינו באוכל כל שהוא חייב, שזה חייב? ואם איתא, לימא להו: אנא בכל התורה
כולה כר"ש סבירא לי! לדבריהם דרבנן קאמר להו: לדידי - בכל התורה כולה כר"ש סבירא לי, לדידכו - אודו
לי מיהא הואיל ומפרש חייב, סתם נמי חייב, ואמרו ליה רבנן: לא. תא שמע, ר"ע אומר: נזיר ששרה פתו בין
ויש בה כדי לצרף כזית - חייב; ואי סלקא דעתך בעלמא כר"ש סבירא ליה, למה לי לצרף? ועוד תנן: שבועה
שלא אוכל, ואכל נבילות וטריפות, שקצים ורמשים - חייב, ור' שמעון פוטר; והוינן בה, אמאי חייב? מושבע
מהר סיני הוא! רב ושמואל ור' יוחנן דאמרי תרווייהו: בכלל דברים המותרין עם דברים האסורין, ור"ל אמר:
אי אתה מוצא אלא אי במפרש חצי שיעור ואליבא דרבנן, אי בסתם ואליבא דר' עקיבא, דאמר: אדם אוסר
עצמו בכל שהוא; ואי ס"ד בעלמא כר' שמעון סבירא ליה, כל שהוא נמי מושבע ועומד מהר סיני הוא! אלא
לאו שמע מינה: בעלמא כרבנן סבירא ליה, שמע מינה.
אמרו לו לרבי עקיבא: היכן מצינו כו'. ולא? והרי נמלה! בריה שאני.

תוספות מסכת שבועות דף כא עמוד ב
היכן מצינו באוכל כל שהוא כו' - ואע"ג דבמפרש כל שהוא חייב כדאמר בגמרא סתמא דמילתא דעתו אסתם
אכילות שבתורה.
היכן מצינו במדבר ומביא קרבן כו' - הלכך כיון דחמיר דעתו אכל שהוא.
כרבי שמעון סבירא ליה - ר' יוחנן דאית ליה בפרק בתרא דיומא (דף עד.) דחצי שיעור אסור מן התורה אתי
שפיר כרבנן דבבבא שיעור ליכא מלקות אלא איסור בעלמא ובסוף פרק גיד הנשה (חולין צח.) מוכח בהדיא
דכרבנן סבירא ליה ובפרק אלו עוברין (פסחים מג:) קאמר רבי יוחנן דבכל התורה אין היתר מצטרף לאיסור
חוץ מאיסורי נזיר ואי כל שהוא למכות למה לי צירוף.
ולא אמרו כזית אלא לענין קרבן - ודוקא בשאר איסור בעינן כזית לקרבן שהקרבן תלוי בכרת וזדונו בכרת לא
הוי אלא בכזית אבל בשבועת בטוי דאין בו כרת אלא לאו והקרבן תלוי בלאו כי היכי דלוקין אכל שהוא מביא
קרבן אכל שהוא.
ואי ס"ד כרבי שמעון סבירא ליה למה לי צירוף - תימה דלמא שאני הכא דגלי קרא כדרשינן באלו עוברין
(פסחים דף מג: ושם) ובפ' ג' מינים (נזיר לה:) ממשרת וכל משרת וי"ל דאי סבירא ליה כר"ש הוה מוקי ליה
לקרא למילתא אחריתי.

תלמוד בבלי מסכת שבועות דף כב עמוד א
אמר רב פפא: מחלוקת - בשבועות, אבל בקונמות - דברי הכל בכל שהוא; מאי טעמא? קונמות נמי, כיון דלא
קא מדכר שמא דאכילה - כדמפרש דמי.

תוספות מסכת שבועות דף כב עמוד ב

אהתירא קמשתבע - אפילו לרבי יוחנן דאמר (יומא דף עג:): חצי שיעור אסור מן התורה אתיא בעיא דרב אשי דמסתמא כר' יוחנן סבירא ליה דקיימא לן כוותיה והיינו טעמא דכיון דליכא אלא איסורא בעלמא לא חשיב ליה מושבע ועומד א"נ לרבי יוחנן נפרש אהתירא קמשתבע כגון ליהנות שלא כדרך הנאתו דקיימא לן (פסחים דף כד:): כל איסורים שבתורה אין לוקין עליהן אלא כדרך הנאתן ואפילו איסור בעלמא ליכא מדאורייתא אלא מדרבנן.

תוספות מסכת שבועות דף כג עמוד ב

דמוקי לה כדברי הכל - אף על גב דאיכא תנאי דלית להו איסור כולל בהא לא חיישינן כיון דלא מיתנו במתני' ועוד דאין לחוש במאי דאיכא תנאי דלית להו איסור כולל כיון דבהדיא פליג ר"ש מהאי טעמא דלית ליה איסור כולל וא"ת ולוקמי במפרש וד"ה וי"ל דאי במפרש לא מיתוקמא מתניתין כרבי עקיבא דמשמע הא סתם פטור וא"ת לימא דהיינו טעמא דלא אמר כר"ל משום דר' יוחנן סבר (יומא עג:): חצי שיעור אסור מן התורה ובכל שהוא נמי מושבע ועומד הוא וי"ל כיון דליכא אלא איסור בעלמא לאו מושבע ועומד חשיב ליה כדפ"ל אע"ג דאין איסור לאו חייל על איסור עשה דהא לקמן (דף כה.) פריך אילימא מתנה לעני מושבע ועומד מהר סיני הוא דכתיב נתן נתן לו ואמר נמי בפרק אלו הן הנשרפין (סנהדרין דף פג.) מנין לכהן טמא שאכל תרומה טמאה שאינו במיתה שנאמר ומתו בו כי יחללוהו פרט לזו שמחוללת ועומדת ומפרש בפרק כל הברש (חולין דף קג:): דטעמא משום דאין איסור חל על איסור אע"ג דבתרומה טמאה אין בה אלא איסור עשה מ"מ חצי שיעור דליכא אפי' עשה אלא איסור בעלמא לא חשיב מושבע ועומד ועוד דמצי לאוקמי שלא כדרך הנאתן דאין אסור אלא מדרבנן כמו חצי שיעור לר"ל וזה הפירוש נראה יותר דלפירוש קמא קשיא דמ"מ הכי המ"ל דלא אמר כר"ל כיון דסבר דחצי שיעור אסור מן התורה לא משכחת לה הן ולא דהיכי מישתבע שאוכל חצי שיעור הא מושבע ועומד מהר סיני הוא.

חכמת שלמה מסכת שבועות דף כג עמוד ב

תוס' בד"ה דמוקי לה כו' ועוד דמצי לאוקמי שלא כדרך הנאתן כו' נ"ב וא"ל דא"כ מ"ט דר"ש דפוטר היינו משום דמחייב בכל האיסורים בכל שהוא א"כ הוא הדין דמחייב שלא כדרך הנאתן ורבנן דמחייבי הכא היינו משום דלא מחייבי בכל שהוא בכל שאר איסורים וכ"ש שלא כדרך הנאתן והכא דמחייבי לרבנן איירי כדמפרש שלא כדרך הנאתן ולר"ע אפי' בסתם נמי מחייבי אשלא כדרך הנאתן גבי שבועה כמו שמחייב בכל שהוא וצ"ע [עיין במהרש"א]:

רמב"ם הלכות שבועות פרק ד הלכה א

מי שנשבע שלא יאכל היום כלום ואכל פחות מכזית פטור, שאין אכילה פחותה מכזית, והרי הוא כאוכל חצי שיעור מנבלות וטרפות וכיוצא בהן, ואם אמר שבועה שלא אוכל דבר זה ואכלו חייב, ואפילו היה הדבר שנשבע עליו זרע חרדל אחד או פחות ממנו.

רדב"ז הלכות שבועות פרק ד הלכה א

והרי הוא כאוכל חצי שיעור וכו'. דאע"ג דפטור ממלקות וקרבת איסור תורה איכא דקי"ל כר' יוחנן דאמר חצי שיעור אסור מן התורה משום דחזי לאצטרופי, ולא תימא משום דאמר שלא אוכל כלום אלא אפילו שאמר שלא אוכל סתם ואכל חצי שיעור אסור מן התורה ונקט לשון כלום לאשמועי' דאפילו בכה"ג פטור. ולא תימא דוקא באיסורי תורה אבל באיסור שהוא מביא על עצמו ע"י שבועתו הו"א אין דעתו אלא על כזית קמ"ל דהוי כשאר איסורי תורה. וזהו שכתב הרב והרי הוא כאוכל חצי שיעור מנבלות וטרפות וחצי שיעור לאו דוקא אלא ה"ה דכל שהוא אסור מן התורה ואיפליגו בחצי שיעור משום ר"ל דאמר אינו מן התורה:

משנה למלך הלכות שבועות פרק ד הלכה א

מי שנשבע שלא יאכל היום כלום כו'. נראה דס"ל דכשם דחצי שיעור אסור מן התורה בכל האיסורים ה"נ בנשבע שלא יאכל אסור לאכול פחות מכשיעור. ואני תמיה בדין זה דבשלמא בשאר איסורים גזרת הכתוב הוא דהאוכל כשיעור ענוש יענש ואם אכל פחות שלא יענש אבל יש איסורא בעלמא. אך במי שנשבע שלא יאכל אי אמרת דסתם אכילה היא בכזית א"כ זה לא קיבל עליו שלא לאכול כי אם כזית ולמה יאסר בפחות מכזית. ובשלמא לר"ל דס"ל דחצי שיעור הוא מדרבנן משום סייג אפשר דאף בשבועות נמי אסור מדרבנן לאכול פחות מכשיעור משום סייג אך לר"י דאית ליה דאיסור חצי שיעור הוא מה"ת בנשבע שלא יאכל מהי תיתי שיאסר בחצי שיעור. שוב ראיתי להר"ן בחדושו לשבועות הובאו דבריו בתשובות מהר"ם גלאנטי ז"ל (דף ק"ט) שכתב כדברי אלה וז"ל מי שנשבע שלא יאכל מותר לו לכתחלה לאכול פחות מכשיעור דלא דמי לשאר איסורין שבתורה דקי"ל כר"י דאמר חצי שיעור אסור מן התורה ואפילו ר"ל דפליג עלה מודה דאסור מדרבנן דהני מילי באיסור תורה אבל הכא איסור הבא מעצמו הוא וכיון שלא נתכוון אלא לכזית פחות מכזית היתר גמור הוא ותמהני מהר"ם שכתב בפ"ד מהל' שבועות מי שנשבע כו' וכן בפ"א מהל' נדרים כתב אמר אכילת פירות מדינה כו' אינו לוקה עד שיאכל כזית דמשמע דאיסורא מיהא איכא ע"כ. ולפי דרך זה יישב סוגית הגמרא דשבועות (דף כ"ב) דאמרינן א"ה אמאי מצטרפות סוף סוף זיל הכא ליכא שיעורא כו' דהכונה היא בשלמא לדידי דאמינא דבקונמות בעינן שיעורא אע"פ שלא הזכיר בהם אכילה מצטרפין משום דאע"ג דלא מיחייב אלא בכשיעור מ"מ חצי שיעור שבו אינו היתר גמור אלא הרי הוא ככל איסורין שהרי לא הזכיר בו אכילה שיהא משמע מדבריו שיוכל לאכול לכתחלה פחות מכשיעור ולפום הכי מצטרפין. אלא לדידך דלא מצית מוקמת לה אלא בשהזכיר בהם אכילה כיון שכן חצי שיעור שבכל אחד היתר גמור הוא לו ולכתחלה יכול לאוכלו שהרי הוא כמו שהתנה כך בשבועתו והיאך יצטרף לחייבו ע"כ. וכן פירש סוגיא זו הרמב"ן בחדושו (א"ה כמו שתראה בלשונו שנעתיק לקמן בפרקין יע"ש), והנראה מדברי הר"ן הוא שמוסיף על סברתנו וס"ל דאף לר"ל דאית ליה דחצי שיעור אסור מדרבנן בנשבע שלא יאכל ליכא איסורא כלל. ומיהו לדידי אין זה מוכרח דכיון דלר"ל איסור חצי שיעור הוא מדרבנן משום סייג אפשר דאף בשבועות עשו סייג לאסור חצי שיעור. שוב ראיתי להר"ן בפ"ג דשבועות שחזר בו ממ"ש בחדושו והסכים לדעת רבינו מדאמרינן ביומא דטעמיה דר"י הוא משום דחזי לאיצטרופי ובשבועות נמי אע"פ שאין בכלל דבריו אלא שיעור שלם ה"מ למלקות ולקרובן אבל כיון דחזי לאיצטרופי ולהשלימה לכזית איסורא מיהא איכא דאע"ג דהתם ביומא בריבויא דכל חלב מיייתנן חצי שיעור הא ודאי ההוא רבויא לא כתיב אלא גבי חלב ואפ"ה ילפינן מיניה לכל איסורין משום דפשיטא לן דלא אסריה רחמנא אלא משום דחזי לאיצטרופי ולמה לא יהיה דין שבועות כדין שאר איסורין ע"כ. הכלל העולה שדין זה אם בשבועות אסור מה"ת בחצי שיעור הוא מחלוקת בין הראשונים ז"ל דלהרמב"ן וליש מי שאומר שהביא הר"ן מותר לכתחלה לאכול פחות מכשיעור ואפילו איסור דרבנן ליכא. ולדעת רבינו והר"ן ז"ל אסור מה"ת לאכול פחות מכשיעור ככל שאר האיסורין. ומ"מ אני תמיה בזה דבשלמא אם נאמר דסתם אכילה היא בכזית אלא דגזרת הכתוב היא שיאסר אף בפחות מכזית משום דחזי לאיצטרופי יש פנים לסברת רבינו הלזו דאית ליה האי דינא אף בשבועות מטעמא דכתב הר"ן דנהי דהוא לא אסר על עצמו כי אם בכזית מ"מ גזרת הכתוב הוא דכל דבר האסור על האדם שיאסר אף בחצי שיעור משום דחזי לאיצטרופי. אם להרא"ם ז"ל דאית ליה דסתם אכילה היא כל שהוא אלא דאתא הלכתא ואפקיה לקרא ממשמעוטיה ואוקמיה אכזית לעונשין. (א"ה כמו שנתבאר בדברי הרב המחבר בהלכות חמץ ומצה יעו"ש באורך) בנשבע שלא יאכל אמאי לא יענש אף בפחות מכשיעור כיון דמשמעוטיה אכילה הוא אפילו כל שהוא וזה נשבע שלא יאכל א"כ הרי בפירוש אסר עצמו אפילו בכל שהוא ובמפרש קי"ל דלוקה אף בכל שהוא, (א"ה כמו שיתבאר לקמן בפרקין דין ב) ולדעת הרא"ם מה הפרש יש בין מפרש לנשבע שלא יאכל וצ"ע:....

הרב מיכאל רוזנצווייג - מקורות בענין חצי שיעור בחמץ

Page 4 of 4 – YIJE 5771 – Set 4

תורת האדם שער המיחוש - ענין הסכנה - יומא פב.

ונראה שאף בחולה עושין כן כדי להקל עליו מאיסורי כרת ומכות לאיסור בלחוד. ואם תשאל אם כן למה אמרו מאכילין אותו הקל הקל טבל ותרומה מאכילין אותו תרומה והלא בשניהם אין בהם אלא איסור בעלמא, אפילו הכי כיון דבשיעורן חמורין זה מזה לעונשין, אף בפחות מכשיעור חומרו של זה יותר מחומרו של זה, אי נמי התם בשאמדהו לכשעור והוא צריך לו בכדי צירוף.

תלמוד ירושלמי מסכת תרומות פרק ו דף מד טור א /מ"ב

מודי ר"ש בן לקיש באיסורי הנייה ומודי ר"ש בן לקיש בי"ה ומודה ר"ש בן לקיש בעתיד להשלים

מלבי"ם ויקרא פרק ג

לא מצות תאכל. יש הבדל בין פעל אכל בקל ובין הנפעל, שפעל אכל בקל מוסב על האדם האוכל, ולא יקרא אוכל אלא בכזית שפחות מזה נקרא טועם. כי טעמתי מעט דבש (ש"א). וכמ"ש בספרא לקמן (פרשה יוד משנה יוד אחרי פי"ב מ"ב אמור פ"ד מט"ז ופ"ו מ"ג ובפסחים דף לב) סתם אכילה בכזית. אבל הנפעל מוסב על הדבר ואף אם נאכל כ"ש הגם שלא יקרא אכילה מצד האוכל שלא אכל רק טעם מ"מ הדבר נאכל ואיננו. וז"ש בספרא שלכן שינה ואמר מצות יאכל בנפעל, ולא תפס הלשון שדבר בו עד עתה. יאכלו אהרן, יאכלוהו. והיל"ל מצות יאכלו, ללמד שאף שלא נשאר רק מקצתה בכ"ז תאכל. ומזה תערה מקור הדבר שכתב הרמב"ם (פ"א מה' חמץ ומצה ה"ז) שהאוכל חמץ בפסח אפי' כ"ש אסור שנאמר לא יאכל. ומפרשים ראשונים ואחרונים לא ידעו נתיבותיו מאין הוציא דבר זה והנה פורש שיש לו יסוד בספרא. ומה שיש לפלפל בדברי רמב"ם אלה אין פה מקומו: